

СВОБОДА ВИБОРУ РЕПРОДУКТИВНОГО ПРАВА ЯК ЕЛЕМЕНТ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ОСОБИ

FREEDOM OF CHOICE OF REPRODUCTIVE RIGHTS AS AN ELEMENT OF CONSTITUTIONAL RIGHTS OF THE PERSON

Парамонов Н.В., аспірант кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»

Стаття присвячена з'ясуванню питання розуміння поняття свободи в виборі репродуктивних прав. Потрібно визначити, що дане твердження тісно пов'язане з проблемою визначення самих репродуктивних прав. В результаті дослідження з'ясовано, що в доктрині національного права (включно з доктриною міжнародного права) на сьогодні сформувалися три основні напрями вирішення питань репродуктивних прав людини. По-перше, поняття «репродуктивні права» людини має умовний характер, який використовується в соціології та демографії, але не в праві, оскільки за нього громадянинові не надається право пред'являти юридично оформлені вимоги до держави. По-друге, у даному питанні прослідковується зв'язок між міжнародними нормами та необхідністю їх імплементації у національному законодавстві. По-третє, репродуктивні права людини знаходять свою юридичну природу в конституційних правах людини та громадянина.

Визначено, що держава регулює свободу в репродуктивних правах опосередковано. Держава не втручається у внутрішній світ людини щодо ухвалення нею рішень з репродуктивних питань. Вибір визнається за самими суб'єктами, але держава знімає із себе відповідальність за прийняті подібні рішення. Відповідно, об'єкт регулювання прийнятих нормативних актів – це сфера охорони здоров'я, а не права людини. Крім того, визначаючи «право на репродуктивний вибір», держава концентрує увагу на: нерівномірному розподілі людських ресурсів; глобалізації економічних процесів; нерівномірності розподілу світового капіталу. Це в свою чергу показує, що світова спільнота зацікавлена у міжнародному регулюванні репродуктивних прав людини.

Констатовано, що міжнародні документи не містять імперативних норм стосовно держав щодо репродуктивної сфери як репродуктивних прав людини, при цьому, закріплюючи право кожного на користування результатами наукового прогресу, лише наголошує на важливості міжнародного співробітництва, особливо у біомедичних науках.

Визначаючи поняття «репродуктивні права людини» та термін «право на репродуктивний вибір», необхідно сказати, що вони включають і право на репродуктивне самовизначення, знаходить підтримку в праві на фізичну недоторканність, право на недоторканність приватного життя, право планувати свою сім'ю, і право бути вільним від усіх форм насильства та примусу, які впливають на репродуктивне життя людини.

Ключові слова: права людини, свободи людини, репродуктивні права, свобода вибору права, конституційні права і свободи.

The article is devoted to clarifying the issue of understanding the concept of freedom in the choice of reproductive rights. It is necessary to determine that this statement is closely related to the problem of determining the reproductive rights themselves. As a result of the study, it was found out that the doctrine of national law (including the doctrine of international law) has formed three main directions for addressing reproductive human rights issues. First, the concept of "reproductive rights" of a person is conditional, which is used in sociology and demography, but not in law. Secondly, in this matter there is a link between international norms and the need for their implementation in national legislation. Third, human reproductive rights find their legal nature in the constitutional rights of man and citizen. It is determined that the state regulates freedom in reproductive rights indirectly. The state does not interfere in the inner world of a person in making decisions on reproductive issues. The choice is recognized by the subjects themselves, but the state absolves itself of responsibility for such decisions. Accordingly, the object of regulation of adopted regulations is the sphere of health care, not human rights. In addition, defining the "right to reproductive choice", the state focuses on: uneven distribution of human resources; globalization of economic processes; uneven distribution of world capital. This, in turn, shows that the world community is interested in international regulation of human reproductive rights.

It was stated that international documents do not contain imperative norms regarding states regarding the reproductive sphere as reproductive human rights, while enshrining the right of everyone to use the results of scientific progress, only emphasizes the importance of international cooperation, especially in biomedical sciences.

Defining the concept of "human reproductive rights" and the term "right to reproductive choice", it must be said that they include the right to reproductive self-determination, which is supported by the right to physical integrity, the right to the integrity of private life, the right to plan one's family, and the right to be free from all forms of violence and coercion affecting a person's reproductive life.

Key words: human rights, human freedoms, reproductive rights, freedom of choice, constitutional rights and freedoms.

Для того, щоб зрозуміти особливості уявлень про репродуктивні права, що існують у тому чи іншому суспільстві, необхідно взяти до уваги специфічний національний, політичний, законодавчий, інституційний та нормативний контексти. При цьому варто усвідомити наступні моменти, які впливають на повноту свободи та реалізації репродуктивних прав. А саме: про соціальні фактори, які впливають на формування норм і законів; які саме нормативні акти регулюють питання свободи репродуктивних прав; які соціальні, політичні та транснаціональні контексти впливають на репродуктивні права. Що найбільше впливає на репродуктивні права?

По-перше, це соціальні норми, цінності та права; по-друге – політика в галузі народонаселення та демографії, і нарешті, репродуктивні технології та біотехнології, так звана «біо-економіка». Зосередивши увагу на цих трьох аспектах проблеми, маємо можливість дослідити взаємодію та динаміку різноманітних режимів влади

“power-regimes” та краще зрозуміти той спектр найрізноманітніших факторів, які сьогодні впливають на репродуктивні права.

Аналітичний підхід виростає з надії на можливість політичного порозуміння поверх кордонів, незважаючи на всі відмінності між національними державами. Сьогодні, як ніколи, важливі стратегії та підходи, що сприяють зміцненню цих прав, саме через те, що репродуктивні права зазнають нападів з боку політичних, релігійних та фундаменталістських сил.

Репродуктивні права були центральною темою Пекінської платформи дій, що присвячена правам особистості на самовизначення, тілесну недоторканність і свободу від дискримінації. Четверта всесвітня конференція щодо становища жінок у Пекіні стала переломним моментом на різних фронтах, включаючи протидію демографічної політиці населення і боротьбі за охорону здоров'я жінок. І в той же час всеосяжна правова концепція, розроблена

на конференції, має безпосереднє відношення до будь-якої статевої ідентичності, не кажучи вже про боротьбу за самовизначення представників ЛГБТ-спільноти [1].

Незважаючи на свій успіх, Платформа є досить неоднозначним опорним орієнтиром. Справа в тому, що з 1990-х років дискурси самовизначення встигли переродитися на нові форми контролю. З одного боку, ці дискурси є ланкою між індивідуальними потребами та правами людини та біополітичними стратегіями влади. З іншого боку – вживання поняття “empowerment” (розкріпачення, розширення прав та можливостей для повноцінної участі в житті суспільства) у програмах розвитку найчастіше служить евфемізмом «консультування та надання допомоги для первинних потреб» [1].

Парадигма репродуктивних прав, рушійною силою якої на перших порах були головним чином жіночі організації та їх посил (тобто звільнення від насильства, примусу та дискримінації), виявилася заручницею двох глобальних світових тенденцій: неолиберальної транснаціональної маркетингової з одного боку, та авторитарних політичних та фундаменталістських релігійних режимів з іншого.

Загалом і в цілому, права людини, організаційно закріплені в програмах та планах дії ООН, прийнято вважати нормативними принципами та прикладом «м’якого права» (правовими нормами, які не мають обов’язкового характеру) [5, с. 180]. Однак у тому випадку, якщо вони підпадають під дію міжнародних конвенцій, мають обов’язкову юридичну силу, ці права стають предметом судового розгляду. Саме це і сталося із сексуальними та репродуктивними правами у 2011 році, коли Комітет з ліквідації дискримінації пішов на досі небачений крок, засудивши Перу за порушення прав людини у конкретній історії про позбавлення свободи репродуктивного права [2].

Якщо говорити про репродуктивні права та право вибору, то за останні десятиліття найбільш спірними та делкатними з етичної точки зору були деякі питання жіночого здоров’я, правами ЛГБТ людей, сексуальною освітою молоді та допоміжними репродуктивними технологіями (ДРТ) [4]. Найважливіша властивість правозахисної парадигми – можливість артикулювати та політизувати несправедливість, підпорядкування та гноблення.

Одним з основних репродуктивних прав людини є право на свободу репродуктивного вибору, яке має на увазі можливість всіх подружніх пар та окремих осіб виключно за власним волевиявленням, без будь-якої дискримінації, примусу та насильства приймати відповідальне рішення щодо кількості своїх дітей та мати для цього необхідну інформацію та засоби.

Право на свободу репродуктивного вибору ґрунтується на найважливіших конституційних правах та свободах. Сфера репродуктивної діяльності належить до приватного життя особи, невтручання у яку гарантується, передусім, Конституцією.

Право на недоторканність приватного життя багатогранне, має складну структуру. Приватне життя, будучи невід’ємним елементом життя в цілому, має свої специфічні риси та особливості.

Приватне життя становлять ті сторони особистого життя людини, які вона через свою свободу не бажає робити надбанням інших. Це своєрідний суверенітет особистості, що означає недоторканність її «особистих кордонів».

Приватне життя як «нематеріальне благо, що належить кожному громадянину від народження, яке полягає в таких сторонах його внутрішнього життя та сферах спілкування, які свідомо зберігаються ним в таємниці від інших суб’єктів, підлягають безумовному захисту в демократичній державі як у випадках, прямо передбачених у законі і в інших випадках, і тих межах, які випливають із змісту даного блага та ступеня співвідносності його здійснення з правами та свободами інших громадян» [6, с.120].

Традиційно, право на недоторканність приватного життя з погляду його нормативного змісту означає недоторканність особистих та сімейних таємниць, честі та доброго імені людини, а також таємниці листування, телефонних розмов, поштових, телеграфних та інших повідомлень.

Разом з тим, поняття та зміст приватного життя ніколи в минулому не було і досі не є універсальним. Сфера приватного життя дуже динамічна, з розвитком суспільних відносин вона постійно структурується і змінюється, тому інституційні визначення приватного життя постійно старітимуть і суперечитимуть один одному.

З появою нових суспільних відносин, основи взаємовідносин між державою та особистістю змінюються, у зв’язку з чим розширюється зміст конституційних прав людини та громадянина. Приватне життя – це складна багатопорядкова, динамічна, функціональна система. Отже, з розвитком правовідносин, що виникають при здійсненні репродуктивних прав, до приватного життя людини, крім інших аспектів, слід відносити можливість вільно приймати рішення при здійсненні репродуктивної діяльності, таким чином реалізуючи право на свободу репродуктивного вибору.

За поняттям свободи людини стоять неосяжні багатогранні філософські, етичні та правові роздуми. У філософсько-правовому розумінні свобода є сенсом, метою людського буття, природною та невід’ємною основою внутрішньої природи людини [3, с. 58]. Свобода є фундаментом усіх індивідуальних прав і головною цінністю та правничим критерієм правової держави.

Слід погодитись з думкою фахівців про те, що свобода полягає, перш за все, у можливості жити по-своєму, за власним самовираженням, без перешкод до вольової дії, у «можливості робити все, що не приносить шкоди іншому».

Свобода є антитезою фізичного і духовного насильства і примусу, будь-якої залежності і обмеження, будь-якого зобов’язання і підпорядкування без достатніх підстав.

Одним із прав, тісно пов’язаних із правом на свободу, є право на особисту недоторканність. Особиста недоторканність передбачає неприпустимість будь-якого втручання ззовні в сферу приватного життя особистості і включає фізичну (тілесну) недоторканність і недоторканність психічну.

Забезпечення фізичної недоторканності особи передбачає створення достатніх державних гарантій від будь-яких посягань на її життя, здоров’я (у тому числі репродуктивне), статевої недоторканності, свободу фізичної активності як з боку держави в особі її органів та посадових осіб, так і з боку окремих громадян.

На нашу думку, право на свободу та особисту недоторканність включає, окрім інших, комплекс правочинів, що реалізуються в особистій сфері людського життя. Отже, свобода репродуктивного вибору має безпосереднє відношення до права на свободу та особисту недоторканність, розширює його зміст, а, отже, це право має отримати законодавче визнання та захист.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про те, що загальною характеристикою всіх особистих прав є присутність у їхньому змісті такого найважливішого елемента, як «недоторканність». Недоторканність означає, що відносини, що виникають у сфері приватного життя, не піддаються інтенсивному правовому регулюванню. Особливо яскраво принцип недоторканності проявляється у сфері репродуктивної діяльності.

У сфері репродукції людини, жінки та чоловіки повинні бути вільно діючими суб’єктами репродуктивної поведінки і не можуть виступати як об’єкти або засоби для проведення демографічної політики або діяльності служб охорони здоров’я та планування сім’ї.

Зокрема, жінки повинні мати можливість вільно приймати рішення щодо реалізації їх репродуктивної функції – настання бажаної вагітності та народження бажаних

дітей або використання методів контрацепції, а у разі настання незапланованої вагітності – можливості її переривання в умовах надання доступної, безпечної, ефективною та висококваліфікованою медичної допомоги.

У зв'язку з цим, примус людини до батьківства, зокрема, запровадженням законодавчої заборони на переривання вагітності є неприпустимим явищем, грубим порушенням норм Загальної декларації прав людини 1948 р., Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р., Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод. Право на свободу та особисту недоторканність є одними з найбільш значущих особистих прав людини, наявність яких необхідна не тільки для всебічного задоволення запитів особистості, а й забезпечує демократичний розвиток суспільства.

Слід також зазначити, що найважливішим аспектом права на вільний репродуктивний вибір є вільне ухвалення рішення про народження дитини у шлюбі або поза шлюбом.

Слід погодитися з думкою про те, що рівноправність жінок та чоловіків у сфері репродукції – проблема величезної складності.

Отже, принцип рівноправності при реалізації чоловіком і жінкою своїх репродуктивних прав здебільшого має виражатися у законодавчому розподілі відповідальності за репродуктивний вибір. При здійсненні права на вільний репродуктивний вибір, подружні пари та окремі особи повинні враховувати потреби своїх дітей і майбутніх дітей і свою відповідальність перед суспільством.

Право людини на так званий «репродуктивний вибір», на вільне та відповідальне батьківство є міжнародно-визнаним правом кожної людини. Неоціненний внесок у зміну поглядів світової спільноти на свободу репродуктивного вибору та планування сім'ї зробила Міжнародна конференція ООН з питань народонаселення та розвитку (Каїр, 1994), яка міцно поставила дані репродуктивні права до ряду найперших потреб репродуктивного здоров'я та визнала, що задоволення цих потреб є невідкладним глобальним завданням [5, с. 190].

Висновки. Для того, щоб набути законної сили, репродуктивні права, сформульовані у правозахисній парадигмі, повинні бути переведені на мову національного законодавства та практичних заходів, що проводяться урядом, та перейти з розряду «м'якого права» до розряду правил, що мають юридично обов'язковий характер. Національні держави несуть на собі обов'язок сприяти створенню політичного та правового середовища, в якому поважають, захищають та реалізують права всіх громадян як носіїв прав. Однак процес «подорожі, перекладу та трансплантації» прав людини як нормативних принципів, загрожує конфліктами та конфронтаціями. Зокрема, права людини вступають у численні протиріччя з різними існуючими режимами управління, що ґрунтуються на державних законах, релігійних правилах, звичаях, традиційних юрисдикціях, символічних порядках та колективній, общинній моралі. Доводиться брати до уваги той факт, що біологічна стать та сексуальність означають у різних культурах зовсім різні речі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Htun, Mala/Weldon, S. Laurel (2010): When and Why do Governments Promote Sex Equality? Violence Against Women, Reproductive Rights, and Parental Leave in Cross-National Perspective. http://government.arts.cornell.edu/assets/psac/sp10/Htun_PSAC_Feb12.pdf.
2. Hochschild, Arlie (2012): The Back Stage of Global Free Market: Nannies and Surrogates, http://www.havenscenter.org/files/backstage_global.free.market.pdf.
3. Werneck, Jurema (2004): The beautiful and the pure? Racism, eugenics and new (bio)technologies, in Rotania, Alejandra/Werneck, J (eds.): Under the Sign of Biopolitics. Critical Voices from Civil Society, Rio de Janeiro, 51-65.
4. Глобальне дослідження ролі жінок в розвитку (ООН, 2014): гендерна рівність і стійкий розвиток: http://www.unwomen.org/~media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2014unwomen_surveyreport_advance_16oct.pdf ООН (2014): http://icpdbeyond2014.org/uploads/browser/files/93632_unfpa_eng_web.pdf.
5. Schultz, Susanne (2010): Redefining and Medicalizing: NGOs and their Innovative Contributions to the Post-Cairo-Agenda in: Mohan Rao/Sarah Sexton (eds), Markets and Malthus. Population, Gender, and Health in Neo-liberal Times, Los Angeles/London/New Delhi, 173-215.
6. Correa, Sonia/Petchesky, Rosalind: Reproductive and sexual rights: a feminist perspective. In: Sen, Gita/Germain, Adrienne/Chen, Lincoln (eds): Population policies reconsidered: health empowerment and rights, Boston, 107-123.